

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

İ. Hakkı AKSOYAK

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi
ismail.aksoyak@hbv.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4834-5254>

Aya Karsmak

Aya Karsmak (Applause)

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 08.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 13.04.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2023

Atıf/Citation

Aksoyak, İ. H. (2023). Aya karsmak. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 235-244.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1262186>

Aksoyak, İ. H. (2023) Aya karsmak (Applause). *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 235-244. <https://doi.org/10.34083/akaded.1262186>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Tarama Sözlüğü'nde "aya çalmak, aya çatlatmak, aya kakmak, aya öttürmek, el çatlatmak, el kakmak" gibi karşılıkları bulunan *aya karsmak*; "el çırpma ve elleri birbirine vurarak ses çıkarmak" anlamına gelir. Söz konusu birleşik ibarenin ilk kelimesi *el karsmak* ve *aya karsmak* şeklinde değişirken *karsmak* fiili de bu isimlerle birleşik kelimeler oluşturmaktadır. *karsmak* fiili Osmanlı Türkçesi metinlerinde el veya aya *karsmak* biçiminde "alkışlamak" anlamıyla XIV-XVI. Yüzyıllar arasında kullanılmış; daha sonraki yıllarda kullanımdan düşmüştür. *Karsmak*, tarihi lehçelerden Kıpçakçada da yer almaktadır. Çağdaş lehçelerden Kırgızca'da ise "karmak" ve "tokuşmak" anlamıyla yaşamaktadır. Kelimenin ilk şekli olduğunu düşündüğümüz *harıs*, *harsar* ve *hassar* ise Yakutçada "tos vuruşmak, çarpışmak" anlamındadır. *Harıs* k-h değişimi ile *karis-* daha sonra da orta hece düşmesi ile *kars-* şekline değişmiştir. Yakutça, Kırgızca ve Kıpçakçada görülen kelime, Osmanlı Türkçesinde de bir müddet yaşamakla birlikte varlığını sürdürememiştir. Bunun sebebi de sözcüğün yeterince bilinmemesi, kafiye ile seciye uygun sesler taşıması ve onu çevreleyen kelimelerin azlığı ile açıklanabilir.

Anahtar Kelimeler: Aya karsmak, alkış, Çağdaş Türk Lehçeleri

Abstract

"Aya karsmak", which has the meanings of "aya çalmak, aya çatlatmak, aya kalkmak, aya öttürmek, el çatlatmak, el kakmak" in the Scanning Dictionary; It means "clapping hands and making a sound by banging the hands together". While the first word of the aforementioned compound phrase changes as "el karsmak" and "aya karsmak", the verb "karsmak" forms compound words with these nouns. The verb "karsmak" means "to applaud" in the form of "el" or "aya karsmak" in Ottoman Turkish texts XIV-XVI. Used for centuries; It fell out of use in later years. "Karsmak" is also included in Kipchak, one of the historical dialects. In Kyrgyz, one of the contemporary dialects, it lives with the meanings of "karmak" and "tokuşmak". "Harıs", "harsar" and "hassar", which we think to be the first form of the word, mean "to strike, to collide" in Yakut. Harıs changed into kars- with k-h change and then kars- with middle syllable decrease. The word, which is seen in Yakut, Kyrgyz and Kipchak, could not survive in Ottoman Turkish, although it lived for a while. The reason for this can be explained by the fact that the word is not known enough, it does not have sounds suitable for rhyme and tone, and the words surrounding it are scarce.

Keywords: Aya karsmak, applause, Contemporary Turkish Dialects

Giriş

Tarama Sözlüğü'nde “aya çalmak, aya çatlatmak, aya kakmak, aya öttürmek, el çatlatmak, el kakmak” gibi karşılıkları bulunan *aya karsmak*; “el çırpıp ve elleri birbirine vurarak ses çıkarmak” anlamına gelir (Meninski, 1999, s.3668-3669; Clauson, 1972, s. 642-643.). Sûdî, *Gülistân* şerhinde Şem’î’nin ve Sürûrî’nin “el karsmak” deyimine verdiği anlamı “el karşılamak” hânende vü gûyende sâz yanınca el usûlini tutarlar, el silmek diyenler galat eylemişler” şeklinde kendinden önceki şairlere karşı çıkarak detaylı bir açıklamada bulunur (Yerdemir, 2019, s. 200).

Söz konusu birleşik ibarenin ilk kelimesi *el karsmak* ve *aya karsmak* şeklinde değişirken *karsmak* fiili de bu isimlerle birleşik kelimeler oluşturmaktadır. Aya karsmak, birleşik fiili Osmanlı metinlerinde 30 kez geçmekte olup yalnızca ilk örnek “İki elini karstı, geçürdi” şeklinde *Mukaddimetü'l-Edeb*'te (12. Yüzyıl) görülmektedir. Daha sonra yazılı metinlerdeki 1'er örnek (*Cevâhirü'l-Esrâr*, *Ferhengname* ve *Antername*'de (14. yüzyılda) görülür. XV. Yüzyıl şairlerinden Edirneli Nazmî ve Necâtî'nin de bildiği *aya karsmak*, yazılı metinlerinde 15. yüzyılda ve 16 yüzyılda 11 kez daha tekrar etmiştir. Yüzyıl sırasıyla “el karmak” ifadesinden seçilen beyitlerde bağlamına göre şöyle kullanılmaktadır:

Edirneli Nazmi de *el karsmak* fiilini *demâdem* ile “tempo tutmak” anlamında kullanır:

İy mugannî sâza dem-sâz ol dem-â-dem aya kars
Turma iy rakkâs sen de meclisi raks ıla sars (Nazmi, 15. yy)

[Ey şarkıcı, saza arkadaşlık et ve sürekli el çırp (tempo tut). Ey rakkas! Sen de durma, meclisi dans ile sars.]

El karsmak deyimini, Necatî Bey'in dizelerine de şöyle yansır:

Kaddüne karşı karsar elin serv egerçi kim
Bu şîveler inen dahi düşmez usûline (Necatî Bey, 15.yy)

[Servi her ne kadar senin endamın (karşısında) el çarparak (tempo tutsa) da bu hareketler (sevgilinin salınışına) uygun düşmemektedir] (Servi sevgili ile boy ölçüşemez manasında)

Gülşende serv karsar elin ha salar başın
Kendüzi oynar eblehi gör kendüzi çalar

[Servi gül bahçesinde bazen başını bazen ellerini sallayarak (tempo tutup raks etmektedir). (Ancak) ahmağı görün ki kendisi çalıp kendisi oynamaktadır.] (Servi sevgili ile boy ölçüşemez manasında).

Necati Bey ile aynı dönemde üretilmiş metinlerde de kelime, aynı hayaller etrafında döner. Beyitte, “el karsan” bitki veya hayvan ile karşısında oynayan veya şarkı söyleyenler ilk dizede; terennüm edip ozanın usulüne şevk ile uyanlar ise ikinci dizede yer alır.

Şah-ı gül aya karsuban oynarsa aceb mi
Sen bülbüle bu nagmeyi talim edeni gör (Bab XV. 1, 451)

[Gül şahı (veya gül dalı) ellerini birbirine vurarak oynarsa şaşılır mı? Sen (gülü raks ettiren) bu nameyi bülbüle öğretene bak.]

Germ olup bülbül güle karşı terennüm başlamış
Ayasın karsar çınar uyup usûl ozanına (Hadidî, 15.yy)

[Bülbül gülün karşısında coşup kendinden geçerek şarkı söylemeye başlamış. Çınar (ise) ellerini birbirine vurarak bülbüle tempo tutmaktadır.]

Ururdu serv raks âvâz-ı nâya
Çınar ol şevk ile karsardı aya (Mihir ü Müşteri, 16.yy)

[Servi ney sesi (eşliğinde) dans ederdi. Çınar (ise) o coşku ile ellerini birbirine çarparak tempo tutardı.]

Kaddi şevkiyle raks urur arar
Karşusunda çınâr el karsar (Amrî, 16. yy.)

[Servi (sevgilinin) endamının coşkusu ile dans ederdi. Çınar ise (servinin) karşısında ellerini çarparak tempo tutardı.]

Açılup güller müzeyyen oldı etrâf-ı çemen
Raksa girmiş servler durmaz aya karsar çınâr (Muhibbî , 16. yy.)

[Bahçenin etrafı açılan güller ile süslendi. Servi ağaçları dansa başlamış; çınar (ise) durmaksızın ellerini birbirine çarparak tempo tutmaktadır]

Goncalar güldi gül açıldı temâşâ eyle gel
Gülsitânda servler raks eyler el karsar çenâr (Ravzî, 16. yy)

[Goncalar güldü güller açıldı, (hadî) seyre gel. Gül bahçesinde serviler dans etmekte, çınar ise el çarparak tempo tutmaktadır.]

Aya karsar mihr ü meh güm güm öter mey-hâneler
Şâh-ı hûbân dil-ber Ahmed Lâmiüdür âşığı (Lâmiî Çelebi, 16.yy)

[Şimdi bu hoş name ile kadehler dans etmeye; sarhoşlar şiir söylemeye başlamaktadır. Güneş ve ay el çarparak (tempo tutmakta); meyhaneler (müzik sesleri ile) güm güm ötmektedir. Güzellerin şahı dilber Ahmed ve (onun) aşığı (da) Lâmiî'dir.]

Mest olup câm-ı mey ile âşık-ı rüsvâylar
Aya karsup el çalup kılurdu âh u vâylar (Helâkî, 16.yy)

[Perişan aşıklar şarap kadehi ile sarhoş olup, el çırparak ah u vah etmektedir. Neyler inlemekte ve defler dert ile göğsünü dövmektedir. Meclisleri süsleyen mum, bir sanem (gibi) olmuştu.]

Kaddün anup serv urdukça semâ ey gül-izâr
Gülsitân içre sabâ ırlar aya karsar çınâr (Meâlî, 16.yy)

[Ey gül yanaklı (sevgili). Gül bahçesinde servi senin endamını aklına getirip dans etmekte; rüzgâr şarkı söyleyip çınar tempo tutarak eşlik etmektedir.]

Azâ vaktinde el karsup gülen etfâli ayb itmen
Bu şöretler anadur kim yiri çâh-ı cehennemdür (Gelibolulu Âlî, 16.yy)

[Matem anlarında el çarparak gülen yetimleri kınamayın. Bu eylemler yeri cehennem çukuru olan o (kimseyedir)]

Karsa karsa elini silleler ururdu aya
Serpe serpe kadehi değdi key-i Keyvâna (Gelibolulu Âlî, 16.yy)

[Elini çarpa çarpa aya silleler vururdu; kadehi serpe serpe Zuhal yıldızının en tepesine değdi.]

Kelimenin farklı şekillerde kullanımına başka eserlerde de rastlanılmıştır. Kelimeye ait bu örnekler, aşağıdaki tabloda kelimenin geçtiği yer ve eser adı şeklinde gösterilmiştir:

12. yy.	İki elini karstı, geçürdi	<i>Mukaddimetü'l-Edeb</i>
14. yy.	Er ü avrat uryan olurlardı, sıklık verip aya karsıp	<i>Cevâhirü'l-Esrâr</i>
14. yy.	sen ol güle vergil nefes ey paşa / ki kaskas güle halk önünde düşe	<i>Ferheng-nâme</i>
14. yy.	Sazlar çalınır, kim oynar, kim karsar	<i>Anter-nâme</i>
15. yy.	Atun oynadığı yir sarsar idi / Bu lube-sinc ayasın karsar idi	<i>Leylâ vü Mecnûn</i>
15. yy.	Kars: iki eli, kuşun iki kanadı birbirine çarpmak.	<i>Et-Tuhfetü'z-zekiyye</i>

15. yy.	El karsmak aya öttürmek	<i>Bâbü'l-Vâsit</i>
15. yy.	Raksetmek, sıçramak ve el karsmak	<i>Bâbü'l-Vâsit</i>
15. yy.	Elin karsa karsa, ayağın yere ura ura çalgu ...	<i>Bâbü'l-Vâsit</i>
16. yy.	Kethudâ deblek çalar ney-zen hatib /Kâdı el karsar ve oynar muhtesib	<i>Deh-murg</i>
16. yy.	Zinçler ayalar karsıp	<i>Selîm-nâme</i>
16. yy.	Aya karsmak	<i>Kamilü't-tabir</i>
20. yy.	Kambardın kara kaskası / Körgennen son bulardı	<i>Kambar Batır</i>
20. yy.	Zambiregi kars etip / Dobul kağıp bakırat	<i>Kurmanbek</i>
20. yy.	Taamaylap turup tars saydı / Tap aşırbay kars saydı	<i>Kurmanbek</i>
20. yy.	Zambiregi kars etip / Dobul kağıp bakırat	<i>Kurmanbek</i>

Kars sözcüğü “tak, tok, güm, cart, vb.” birçok anlamı olan bir yansıma sözcüktür. Bu anlama sert ses kaf ve sad harflerinin etkisi olduğu düşünebilir. Bu sözcüğün tam anlamını bulabilmek için cümle içindeki bağlamına bakılabilir. Kırgızca-Türkçe sözlükte sadece “tak, tok” anlamı verilmiştir. Destanda aynı ifadeler tekrar tekrar kullanılabilir. *Kurmanbek Destanı*'nda karsmak, “küt diye saplamak; sağlamca saplamak”, “cart diye saplamak” anlamına gelmektedir.

Sonuç

Karsmak fiili, Osmanlı Türkçesi metinlerinde el veya aya *karsmak* biçiminde “alkışlamak” anlamıyla XIV-XVI. Yüzyıllar arasında kullanılmış; daha sonraki yıllarda kullanımdan düşmüştür. *Karsmak*, tarihi lehçelerden Kıpçakçada da yer almaktadır. Çağdaş lehçelerden Kırgızca'da ise “karmak” ve “tokuşmak” anlamıyla yaşamaktadır. Kelimenin ilk şekli olduğunu düşündüğümüz *harıs*, *harsar* ve *hassar* ise Pekarskiy'nin *Yakut Dili Sözlüğü*'nde “tos vuruşmak, çarpışmak” anlamındadır (Pekarskiy 1945: 342-343). *Harıs* k-h değişimi ile *karıs*- daha sonra da orta hece düşmesi ile *kars*- şekline değişmiştir. Yakutça, Kırgızca ve Kıpçakçada görülen kelime, Osmanlı Türkçesinde de bir müddet yaşamakla birlikte varlığını sürdürmemiştir. Bunun sebebi de sözcüğün yeterince bilinmemesi, kafiye ile seciye uygun sesler taşıması ve onu çevreleyen kelimelerin azlığı ile açıklanabilir.

Kaynaklar

- Ambros, E. (1982). *Candid Penstrokes The Lyrics of Meâlî, an Ottoman Poet of the 16 th. Century*. Berlin: K. Schwarz.
- Argunşah, M.(1997). Şükrî-i Bitlisî Selîm-nâme. Erciyes Üniversitesi Yay.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. Kesit Yayınları.
- Atalay, B. (1945). *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydemir, Y. (2007). *Ravzî Dîvânı*. Birleşik Kitabevi.
- Burmaoğlu, H. B. (1983). *Lamii Çelebi Divanı (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni)*. Atatürk Üniversitesi. Doktora Tezi. Erzurum.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abû Hayyân, Kitâb al-Idrâk li-lisân al-Atrâk*. Evkaf Matbaası.
- Chirli, N. (2005). *Algış Bitigi Ermeni Kıpçakça dualar kitabı (An Armeno Kıpçak Prayer Book)*. Sota Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Clarendon Press. s. 642-643.
- Çavuşoğlu, M. (1982). *Helâkî Divanı*. İÜEF Yay.
- Delice, H. İ. (2003). *Hulasa okçuluk ve otçılık (Hüseyin b. Ahmet el-Erzurumî)*. Kitabevi Yay.
- Demir, K. (1998). *Kalık Akiyev, Kurmanbek Destanı*. Bişkek, Şam Basması.
- Eminoğlu, E. (2011). *Abbâs ibni Hamza es-Sabrânî Kitâbü'l-Efâl (Kıpçakça Satır Arası Sözlük)*. Akçağ Yay.
- Garkavets, A. (1975). Konvergentnaya evolutsia armyano-kıpçakskogo yazıka v usloviyah subordinativnogo slavyansko-kıpçakskogo dvuyaziçiya ego nositeley v g. Kamenets-Podolskom XVI-XVII. Moskva.
- Garkavets, A. (1979). *Konvergenstsiya armyano-kıpçakskogo yazıka k slovyanskim XVI-XVII*. Naukova Dumka: Kiev.
- Garkavets, A. (1987). *Kıpçakskie Yazıki: Kumanskiy i armyano-kıpçakskiy*. AlmaAta: Nauka.
- Garkavets, A. (1988). *Türskiye Yazıki na Ukraine*. Naukova Dumka: Kiev.

- Garkavets, A. (1993). *Virmenio-Kıpçatski rukopisi v Ukraini, Virmenii, Rosii: Katalog*. Kiev: Akademiya Nauk Ukrayni.
- Garkavets, A. (2002). *Kıpçakskoe Pismennoe Nasledie I, Katalog i Teksti Pamyatnikov Armyanskim Pismom*. Almatı: Desht-i Qıpchaq.
- Garkavets, A. (2003). *Kıpçakskoe Pismennoe Nasledie I-II-III. Kıpçakskiy slovar*. Almatı: Desht-i Qıpchaq.
- Garkavets, A. (2007). *Kıpçakskoe Pismennoe Nasledie II, Pamyatniki Duhovnoy Kulturi Karaimov, Kumanev-Polovtsev i Armyano-Kıpçakov*. Almatı: Kasean Baur.
- Garkavets, A. (2010). *Kıpçakskoe Pismennoe Nasledie III, Kıpçakskiy Slovar*. Almatı: Kasean Baur.
- Garkavets, A. ve Sapargaliev, G. (2003). *Töre Bitigi, Kıpçaksko-Polskaya Versiya Armyanskogo Sudebnika i Armyano Kıpçakskiy Protsessualnyy Kodeks, Lvov, Kamenets-Podolskiy, 1519-1594*. Almatı:
- Gronbech, K. (1992). *Kuman Lehçesi Sözlüğü -Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini-* (K. Aytay, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güner, G. (2016). *Kuman bilmeceleri üzerine notlar*. Kesit Yay.
- Hacıeminoğlu, N. (1968). *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve dil hususiyetleri*. İstanbul.
- İzbudak, V. Ç. (1936). *El-İdrâk Haşiyesi*. TDK Yay.
- Kaplan, M. (2003). *Deh Murg-ı Şemsi*. CBÜ Yüksek Öğrenim Vakfı Yay.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Seyf-i Sarâyî Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türki)*. TDK Yayınları.
- Lehcediz.com
- Çavuşoğlu, M. (1979). *Amrî. Dîvan*. İÜ Edebiyat Fakültesi Yay.
- Meninski, F. M. (1999). *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae - Arabico - Persicum Lexicon*. Cilt 2. 3668-3669.
- Öztürk, N. (2015). *Hadidi Tarihi manzum Osmanlı tarihi (1285-1523)*. Bilge Kültür Sanat.
- Özgür, C. (2003). *Kitâbü'l-Hayl*. Çantay Basımevi.
- Özkan, A. (2018). *Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandi*. Palet Yay.

- Öztopçu, K. (1989). *Munyatu'l-Ghuzât*, A 14th Century Mamluk-Kipchak Military Treatise. Harvard Üniversitesi.
- Öztopçu, K. (2002). *Kitâb Fî İlm an-Nuşşâb, Memlûk Kıpçakçasıyla 14. yy.'da yazılmış bir okçuluk kitabı*. Şafak Ofset Yay.
- Özyetgin, A. M. (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan sahasına ait yarlık ve bitiklerin dil ve üslup incelemesi*. TDK Yay.
- Özyetgin, A. M. (2001). *Ebû Hayyân Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk Fii'l*. Köksav Yay.
- Pekarskiy, E.(1945). *Yakut dili sözlüğü*. Ebuzziya Matbaası.
- Şan, F. (2022). *Hoca Mesud'un dilinden Ferhengname-yi Sadi*. Nobel Yay.
- Tarama Sözlüğü.
- Tarlan, A. N. (1963). *Necatî Beg Divanı*. MEB Yay.
- Taşkın, S. (2002) “Eski Oğuz Türkçesine ait bir tabirname: Kamilü't-tabir”. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. İstanbul. s. 137.
- Tietze, A. (1966). *The Coman Riddles and Turkic Folklore*. University of California Press. Tomasini, J. F. (1650). *Petrarcha Rediuiuono Laura comite*. Udine. (Birinci baskı 56 s.); Patavi (Padova) (ikinci baskı 73 s.).
- Toparlı, R. (1987). *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkanđi*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l-Mülûk Ves-Selâtîn*. TDK Yay.
- Toparlı, R. (1993). *Kitâb fi'l-Fıkh* (Şekil bilgisi özellikleri-örnek Metin). Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.
- Toparlı, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*. TDK Yay.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (1999). *El-Kavânînü'l-Küllîye Li-Zabti'llügati't-Türkiyye*. TDK Yay.
- Toparlı, R., Çögenli, S. ve Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. TDK Yay.
- Toparlı, Recep, Vural, H. ve Karaatlı, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. TDK Yay.
- Uğurlu, M. (1987). *Münyetü'l-Guzât*. KB Yay.

Üst, S. (2011). *Edirneli Nazmî Divânı*. KB Yay.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766.edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0>. s. 3744.

Yavuz, K. &Yavuz, O (2016). *Muhibbî Divanı*. TYEK Yay.

Yerdemir, F. (2019). “Sadî'nin Gülîstan ve Bostan şerhlerinde Türkçe deyimler”.

Bilig. YAZ 2019/SAYI 90, 191-214.

Yüce, N. (1988). *Mukaddimetü'l-Edeb*. AKM Yay.

Zajaczkowski, A. (1954).*Słownik Arabsko-Kipczacki z okresu Państwa Mameluckiego, Bulgat al-Muştaq fi lugat at-Türk wa'l-Qifzaq, Czecs II Verba*. Warszawa

Zajaczkowski, A. (1958). *Słownik Arabsko-Kipczacki z okresu Państwa Mameluckiego, Bulgat al-Muştaq fi lugat at-Türk wa'l-Qifzaq, Czecs I Nomina*. Warszawa.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
